Βασικά συμπεράσματα

Η παρούσα Ενδιάμεση Έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2018 παρουσιάζεται σε μια περίοδο αυξανόμενης οικονομικής, τραπεζικής και πολιτικής αβεβαιότητας με εμφανείς αποσταθεροποιητικές επιπτώσεις.

Η κατάσταση αυτή, η οποία αποτυπώνει τις πρώτες μεταμνημονικές εξελίξεις, είναι ως έναν βαθμό αποτέλεσμα εξωγενών διαταραχών, αλλά κυρίως αποτελεί συνέπεια των επιπτώσεων των Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής (στο εξής ΠΟΠ) που εφαρμόζονται στη χώρα μας μετά το 2010, τα οποία κατέστησαν την ελληνική οικονομία εύθραυστη και χωρίς ισχυρούς και διατηρήσιμους ενδογενείς επεκτατικούς μηχανισμούς, οι οποίοι θα στήριζαν την αναπτυξιακή δυναμική και την αξιοπιστία της. Ο συνδυασμός των επιπτώσεων αυτών και της αβεβαιότητας καθιστά τη χώρα μας ευάλωτη στις κερδοσκοπικές πρακτικές των χρηματοπιστωτικών αγορών.

Η ελληνική οικονομία φαίνεται να έχει εξέλθει από τη φάση στασιμότητας στην οποία βρισκόταν τα τελευταία τέσσερα έτη με τον ρυθμό μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ να είναι πλέον σταθερά θετικός. Ωστόσο, εξακολουθούν να απουσιάζουν οι ενδογενείς μηχανισμοί δημιουργίας εισοδημάτων και ροών ρευστότητας που θα έκαναν τη θετική δυναμική διατηρήσιμη. Η κατάσταση αυτή αντανακλάται στην εντεινόμενη απόκλιση της ελληνικής οικονομίας από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Παρά την αύξηση του ΑΕΠ το α΄ εξάμηνο του 2018, η απόκλιση από το μέσο πραγματικό ΑΕΠ της Ευρωζώνης αυξήθηκε κατά 2,7% σε σχέση με το αντίστοιχο περσινό εξάμηνο. Αξιοσημείωτη είναι η εκτίμηση ότι, αν υποθέσουμε ότι θα υπάρξει σταθερός ρυθμός μεγέθυνσης 2% για τα επόμενα χρόνια, το ΑΕΠ θα επιστρέψει στο επίπεδο του 2007 έπειτα από 14 έτη, δηλαδή το 2032.

Η απουσία ενός ενδογενούς μηχανισμού μετάβασης της οικονομίας σε βιώσιμη αναπτυξιακή τροχιά γίνεται εμφανής στην ευμετάβλητη συμπεριφορά και στον μικρό όγκο της κατανάλωσης και των επενδύσεων. Η κατανάλωση μειώθηκε το δ΄ τρίμηνο του 2017 κατά 195 εκατ. ευρώ, παρέμεινε σχετικά σταθερή το α΄

τρίμηνο του 2018, ενώ το β΄ τρίμηνο του 2018 αυξήθηκε κατά 321 εκατ. ευρώ. Στο ίδιο διάστημα αναφοράς, οι επενδύσεις αυξήθηκαν το δ΄ τρίμηνο του 2017 κατά 1,6 δισ. ευρώ, ενώ το α΄ και το β΄ τρίμηνο του 2018 μειώθηκαν κατά 590 εκατ. ευρώ και 294 εκατ. ευρώ αντίστοιχα. Σημειώνεται ότι η αύξηση το δ΄ τρίμηνο του 2017 οφείλεται κατά κύριο λόγο στις δημόσιες επενδύσεις.

Θετική εξέλιξη αποτελεί η πορεία των εξαγωγών προϊόντων, οι οποίες το α΄ και το β΄ τρίμηνο του 2018 αυξήθηκαν περίπου κατά 860 εκατ. ευρώ και 600 εκατ. ευρώ αντίστοιχα. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι μετά το 2016 ο ρυθμός αύξησης των εξαγωγών προϊόντων είναι αντίστοιχος με εκείνον της περιόδου 2003-2008. Επίσης, παρά την αύξηση των εξαγωγών, το εμπορικό ισοζύγιο της ελληνικής οικονομίας συνεχίζει να είναι ισοσκελισμένο ή ελλειμματικό. Το στοιχείο αυτό τονίζει το σοβαρό πρόβλημα διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της χώρας, το οποίο συντηρεί η αδύναμη παραγωγική της διάρθρωση και η εξάρτησή της από τις εισαγωγές.

Αναφορικά με τις δημοσιονομικές εξελίξεις, είναι αξιοσημείωτο πως, παρά το γεγονός ότι για τρίτο συνεχόμενο έτος το συνολικό δημοσιονομικό ισοζύγιο θα είναι πλεονασματικό, δεν έχει ανακτηθεί σε διατηρήσιμη βάση η πιστοληπτική αξιοπιστία και φερεγγυότητα του δημόσιου τομέα. Η κατάσταση αυτή αποτυπώνει τη μη βιωσιμότητα των πλεονασμάτων, που είναι αποτέλεσμα της δημοσιονομικής λιτότητας.

Την ίδια στιγμή, οι ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις της Γενικής Κυβέρνησης, αν και μειωμένες συγκριτικά με πέρυσι, εξακολουθούν να είναι υψηλές και να στερούν ρευστότητα από τα νοικοκυριά, τις επιχειρήσεις και το τραπεζικό σύστημα. Παράλληλα, η συσσώρευση υποχρεώσεων των φορέων της ιδιωτικής οικονομίας προς το Δημόσιο συνεχίζεται, περιορίζοντας τις ταμειακές εισροές της Γενικής Κυβέρνησης.

Η υπαγωγή της χώρας στο ειδικό καθεστώς της ενισχυμένης εποπτείας την 21η Αυγούστου 2018 επιβεβαίωσαν την εύθραυστη χρηματοπιστωτική κατάσταση της οικονομίας. Επιπλέον, η απόφαση για εκταμίευση της υπερδόσης των 15 δισ. ευρώ για τη δημιουργία του αποθεματικού ασφαλείας και για την ενεργοποίηση των μεσοπρόθεσμων μέτρων ελάφρυνσης του χρέους αποκαλύπτει το υψηλό

ακόμη πιστωτικό ρίσκο του δημόσιου τομέα και τα χαμηλά περιθώρια ασφαλείας νέου δανεισμού του, ύστερα από 8 έτη εφαρμογής ΠΟΠ και λιτότητας.

Μακροπρόθεσμα, η δέσμευση για πρωτογενή πλεονάσματα 2,2% του ΑΕΠ εγκλωβίζει τη χώρα σε ένα καθεστώς αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας, ενώ στερείται βιωσιμότητας με βάση τις παραγωγικές ανεπάρκειες της ελληνικής οικονομίας και τους διαρθρωτικούς μετασχηματισμούς που έχουν συντελεστεί την περίοδο εφαρμογής των ΠΟΠ. Οι παράγοντες αυτοί, σε συνδυασμό με την εξαιρετικά ασταθή συμπεριφορά των αγορών ομολόγων, τους προβλεπόμενους χαμηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης της οικονομίας και την απουσία ενδογενών μηχανισμών δημιουργίας ροών ρευστότητας, που θα μπορούσαν να στηρίξουν με βιώσιμο τρόπο τη δαπάνη και τη χρηματοπιστωτική συνοχή του ιδιωτικού τομέα, δημιουργούν ισχυρές αμφιβολίες για τις προοπτικές οριστικής υπέρβασης της κρίσης πιστοληπτικής φερεγγυότητας της χώρας.

Στην εκτίμηση αυτή οδηγεί και η εξαιρετικά εύθραυστη κατάσταση του ιδιωτικού τομέα. Τα νοικοκυριά εξακολουθούν να εμφανίζουν αρνητικές νέες αποταμιεύσεις, ενώ η αποεπένδυση των επιχειρήσεων συνεχίζεται. Οι εξελίξεις αυτές, σε συνδυασμό με την αδυναμία του επιχειρηματικού τομέα να δημιουργήσει επεκτατικό εμπορικό πλεόνασμα και τη σχετικά περιορισμένη εισροή κεφαλαιακών μεταβιβάσεων, αποσταθεροποιούν χρηματοπιστωτικά την οικονομία, επηρεάζοντας αρνητικά τις καταθέσεις του ιδιωτικού τομέα και συνεπώς τη δυνατότητα ικανοποίησης των δανειακών του υποχρεώσεων.

Ενδεικτικό της εύθραυστης χρηματοοικονομικής δομής της οικονομίας είναι η αύξηση των μη εξυπηρετούμενων επιχειρηματικών δανείων στο σύνολο των επιχειρηματικών δανείων κατά 2,6% το α΄ τρίμηνο του 2018 σε σχέση με το δ΄ τρίμηνο του 2017 και η αύξηση του συνόλου των μη εξυπηρετούμενων δανείων ως προς το σύνολο των δανείων κατά 2,9% το ίδιο διάστημα. Συμβολή σε αυτό είχε βέβαια και η απομόχλευση νοικοκυριών και επιχειρήσεων.

Με δεδομένους επομένως τους δημοσιονομικούς περιορισμούς της χώρας, η χρηματοπιστωτική βιωσιμότητα της οικονομίας θα εξαρτηθεί από το νέο εισόδημα και τη ρευστότητα που θα δημιουργούσε μια ενδεχόμενη αύξηση των

επενδύσεων των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων και των καθαρών εξαγωγών. Συγκεκριμένα, η εκτίμηση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ είναι ότι η μετάβαση της οικονομίας σε βιώσιμη αναπτυξιακή τροχιά θα απαιτούσε διπλασιασμό του όγκου των επιχειρηματικών επενδύσεων τα επόμενα 2 έτη, ώστε αυτές να προσεγγίσουν το 11%-12% του ΑΕΠ, ή μέση ετήσια αύξηση των καθαρών εξαγωγών κατά 3 δισ. ευρώ την περίοδο 2019-2022. Ωστόσο, ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν φαίνεται σήμερα ρεαλιστικό, δεδομένης της παραγωγικής ανεπάρκειας και της επενδυτικής αδράνειας των εγχώριων επιχειρήσεων. Στο πλαίσιο αυτό, η συνέχιση των πολιτικών λιτότητας θα επιβαρύνει περαιτέρω το διαθέσιμο εισόδημα και την καταθετική βάση των νοικοκυριών, αυξάνοντας τη χρηματοοικονομική ευθραυστότητα της ελληνικής οικονομίας.

Όσον αφορά τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας, παρατηρούνται σημάδια αργής αλλά σταθερής βελτίωσης. Ειδικότερα, κατά το β΄ τρίμηνο του 2018 το ποσοστό ανεργίας υποχώρησε στο 19%. Ο ρυθμός υποχώρησης της ανεργίας αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο για μείωσή του κάτω από το 10% στα μέσα της δεκαετίας του 2020. Η πρόβλεψη αυτή ενισχύεται από τις εκτιμήσεις μας για βελτίωση της αποτελεσματικότητας της αγοράς εργασίας όσον αφορά τη σύνδεση βραχυχρόνια ανέργων και νέων θέσεων εργασίας. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν ισχύει στην περίπτωση των μακροχρόνια ανέργων, δημιουργώντας έτσι στοιχεία δυϊσμού στην αγορά εργασίας ανάμεσα στους συμμετέχοντες και στους μη ή οριακά συμμετέχοντες σε αυτήν.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η ανεργία πλήττει με διαφορετικό τρόπο διαφορετικές κατηγορίες του πληθυσμού. Ειδικότερα, οι γυναίκες αντιμετωπίζουν σημαντικά υψηλότερο κίνδυνο ανεργίας από τους άνδρες, οι νέοι κάτω των 24 ετών αντιμετωπίζουν σοβαρά εμπόδια ένταξης στην αγορά εργασίας, ενώ οι γεωγραφικές περιφέρειες που πλήττονται περισσότερο από την ανεργία είναι της βόρειας και της δυτικής Ελλάδας. Επίσης, οι νέες θέσεις εργασίας δεν αφορούν στην πλειονότητά τους θέσεις πλήρους απασχόλησης, καθώς η μερική και η εκ περιτροπής απασχόληση κυριαρχούν στις νέες συμβάσεις εργασίας. Τέλος, σημαντικό τμήμα των ανέργων εμφανίζεται αποθαρρημένο από τις προοπτικές εισόδου στην αγορά εργασίας και οδηγείται είτε στην έξοδο από το εργατικό δυναμικό είτε στη μετανάστευση.

Όσον αφορά τις μισθολογικές εξελίξεις, παρατηρούμε ότι η μείωση των ονομαστικών ωριαίων μισθών και ημερομισθίων κατά την περίοδο 2010-2018, δηλαδή συμπεριλαμβάνοντας και τη μερική ανάκαμψη των τελευταίων χρόνων, φτάνει στο 20%. Την ίδια περίοδο η παραγωγικότητα της εργασίας μειώνεται κατά 6% αποτυπώνοντας έτσι και τις μεσοπρόθεσμες συνέπειες της καταστροφής του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας.

Σχετικά με την κατανομή των μισθών, το 72,8% των εργαζομένων λαμβάνει καθαρές μηνιαίες αποδοχές κάτω από 1.000 ευρώ, ενώ μόλις το 10% πάνω από 1.300 ευρώ. Σε κλαδικό επίπεδο, οι χαμηλότερες αποδοχές εμφανίζονται στον κλάδο της γεωργίας, όπου ο καθαρός μέσος μισθός ανέρχεται σε 607 ευρώ, ενώ ακολουθούν οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό (668 ευρώ) και οι διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (674 ευρώ). Αντίθετα, οι υψηλότερες μηνιαίες αποδοχές εμφανίζονται στον κλάδο της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (1.237 ευρώ), ενώ ακολουθούν οι τράπεζες και ασφάλειες (1.151 ευρώ), τα ορυχεία και λατομεία (1.140 ευρώ) και η δημόσια διοίκηση και άμυνα (1.101 ευρώ).

Αναφορικά με την εξέλιξη του μέσου μισθού ανά ομάδα επαγγέλματος για την ίδια περίοδο, οι χαμηλότερες αποδοχές καταγράφονται στους ανειδίκευτους εργάτες, με μέσο μισθό 633 ευρώ, ενώ ακολουθούν τα επαγγέλματα που σχετίζονται με τη γεωργία (683 ευρώ) και οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και το εμπόριο (726 ευρώ). Αντίθετα, οι υψηλότερες αποδοχές εμφανίζονται στα ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη (1.522 ευρώ) και ακολουθούν οι επαγγελματίες (1.098 ευρώ) και οι τεχνικοί (1.007 ευρώ).

Η άποψή μας είναι ότι η επόμενη φάση αυτής της κρίσης θα προσδιοριστεί από τον πραγματισμό της εκτίμησης της τρέχουσας κατάστασης και των δυνατοτήτων της οικονομίας, του εξωτερικού περιβάλλοντός της και των περιθωρίων αλλαγής της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής. Το πεδίο το οποίο θα κρίνει σημαντικά τις βραχυπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες εξελίξεις, και κυρίως την ομαλοποίηση της αναχρηματοδότησης της οικονομίας από τις αγορές, είναι ο ρυθμός δυναμικής της οικονομίας.

Ωστόσο, η διατηρήσιμη αύξηση του ΑΕΠ είναι μια διαδικασία που απαιτεί χρόνο και συνδυασμό κατάλληλων και αποτελεσματικών παρεμβάσεων. Λανθασμένες ή υπεραισιόδοξες εκτιμήσεις περί επενδυτικού σοκ και εξωστρεφούς μετασχηματισμού της οικονομίας είναι δυνατό να αποβούν καταστροφικές.

Η ακραία προκατάληψη της ρητορικής που αναπτύσσεται στον δημόσιο διάλογο για τις ξένες επενδύσεις δείχνει έλλειμμα ρεαλισμού και αδυναμία κατανόησης των εξελίξεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, ενώ παράλληλα δικαιολογεί την εγχώρια επενδυτική ανεπάρκεια και ενισχύει παρασιτικές επιχειρηματικές συμπεριφορές και απαιτήσεις που ταυτίζουν την επιχειρηματικότητα και την κερδοφορία με πολιτικές ενεργοποίησης πρωτογενών και δευτερογενών αναδιανεμητικών διαδικασιών.

Στο πλαίσιο αυτό, η μετάβαση της οικονομίας σε μια πορεία υψηλών και διατηρήσιμων ρυθμών μεγέθυνσης χρειάζεται την άμεση αντιστροφή κάθε μορφής αφαίμαξής της με μέτρα λιτότητας, καθώς επίσης και την ενεργοποίηση ενδογενών μηχανισμών δημιουργίας ροών εισοδήματος και ρευστότητας μέσω της αύξησης του διαθέσιμου εισοδήματος. Η αύξηση του κατώτατου μισθού και η ενεργοποίηση κλαδικών συμβάσεων για να διαχυθεί η αύξηση στο σύνολο της οικονομίας κινούνται σε αυτή την κατεύθυνση, καθώς θα επιφέρουν άμεσο θετικό αποτέλεσμα στο ΑΕΠ, και συνεπώς στη φερεγγυότητα της οικονομίας και στους όρους αναχρηματοδότησης του χρέους στις αγορές, και θα δημιουργήσουν συνθήκες σταθερότητας, προϋπόθεση απαραίτητη για μια πιθανή αύξηση των επενδύσεων μεσοπρόθεσμα. Επιπλέον, η σταθερότητα και η φερεγγυότητα των ελληνικών τραπεζών είναι απολύτως εξαρτημένη από τη δημιουργία εισοδημάτων και ροών ρευστότητας στην οικονομία, καθώς μια τέτοια εξέλιξη θα βελτίωνε σωρευτικά την ποιότητα του ενεργητικού τους και την καταθετική τους βάση, οι οποίες υπονομεύτηκαν από τις πολιτικές της δημοσιονομικής λιτότητας και της εσωτερικής υποτίμησης.